
KRÓNIKA

A SZINTÉZIS DISSZIDENSE

Hölgyeim és uraim! Éppen két héttel ezelőtt a magyar könyvkiadók közös standját cenzúrázgattam az Interliberen, a zágrábi könyvvásáron. Erre természetesen senki sem jogosított fel, és elhivatottságot sem éreztem rá, kedvet pláne, azonban még sokkal kutyábbul éreztem volna magam, ha nem teszem meg. Bizonyos W. A. összes műveit csoportosítottam át a *Nagy magyar könyvkiadók* feliratú polcra egy kevésbé feltűnő helyre. Miközben ezt tettem, kettős szégyent éreztem. Szégyenkeztem amiatt, amit tettem, és tettem, amit tettem, mert szégyenkeztem. Úgy éreztem, valamiképpen a horvát kultúrát is, és a saját kultúrámat is elárulom, ha tétlenül hagyom, hogy egymás megismerésének jóhiszemű igyekezete az agresszív nacionalizmussal párosuló dilettantizmust vesse a felszínre magyar részről bemutatni, horvát részről pedig ismerni érdemes szellemi termék gyanánt azokon a polcokon.

Ez utóbbi okból hasztalanul szégyenkeztem. Az összes művek másnapra újra ott voltak régi helyükön, a főhelyen. Egy képzeletbeli hazám volt, azt is elveszítettem, mondhatnám Végel Lászlót parafrázálva, de arcátlanság volna előretolakodnom a magam kis sérelmével, nem csupán azért, mert ma – végre – őt ünnepeljük, hanem azért is, mert az én kínos esetem Zágrábban össze sem hasonlítható a vajdasági kutyaszorítóval, amelynek Végel László immár harmadik évtizede hűséges és megvesztegethetetlen krónikása.

A dilettantizmust mindig és mindenütt titkos affinitás fűzi az agresszív nacionalizmushoz, hiszen akárhány frázist pufogtassanak is a nemzeti érdekek önzetlen szolgálatáról, ez az ideológia az individuális és a kollektív tökéletes összhangjával kecsget szellemi és gyakorlati értelemben egyaránt. Szellemi

értelemben az önismerethiányos közösség frusztrált és reflektálatlan világmagyarázata lép harmonikus frigyre a dilettáns frusztrált és önismerethiányos világmagyarázatával. Gyakorlati értelemben a dilettáns féktelen önmegvalósítási igyekezete talál ideális kibontakozási lehetőséget a közösségi narcizmus szolgálatában. Mindez az ige testet öltésének csodálatos megvalósulásaihoz vezet, aminek rémületes példáját a nyolcvanas évek végének Szerbiájában láthattuk – és a történelem még nem ért véget.

De nem is a nyolcvanas években, és nem is Szerbiában kezdődött. A hetvenes évek elejére Közép-Kelet-Európában mindenütt kifulladt a szocializmus kezdeti modernizációs lendülete, és az önvédelemre berendezkedő rezsimek szabadsággellenes törekvéseikhez mindenütt a modernizációellenes államnemzeti értelmiségben és ideológiában letek természetes szövetségesre. Különösen nagy befolyásra tett szert ez a mentalitás az óvatosan nemzetivé áthangszerelt pártállamok közötti senkiföldjén, a nemzeti kisebbségek lakta területeken. Az elfogulatlan és termékeny szellemi tájékozódást ott a többségi nemzet, az anyanemzet és a nemzeti kisebbség dilettantizmusban és agresszív nacionalizmusban egyaránt érdekelt kulturális nomenklatúrája háromszoros erővel igyekezett lehetetlenné tenni. Ilyen körülmények között szinte a kés élen kellett egyensúlyoznia annak, aki, mint a fiatal Végel László, meg kívánta őrizni a tisztánlátást. Először is a marginalitás pozíciójába kellett helyezkednie minden nomenklatúrával és hivatalos kánonnal szemben, és megmaradnia ebben a pozícióban minden csábítással, fenyegetéssel és ún. „erkölcsi” nyomással szemben. Korai regénye, az *Egy makró emlékiratai* éppen azért el nem avuló értéke irodalmunknak, mert elsőként írja bele egy marginális léthelyzetbe a modernizáció kelet-európai kudarcának tapasztalatait.

Másodszor, sajnos, nem helyezkedhet mindenestül a pusztán utópikus modernizáció álláspontjára, nem tehet úgy, mintha egy közösség tapasztalataitól függetlenül rendelkezhetne nyelvel és kultúrával. Ennek következtében vállalnia kell a hontalan lokálpatriotizmus végtelen és szintézis nélküli dialektikáját. A hetvenes évektől uralkodó mentalitásnak, a dilettantizmussal párosuló agresszív nacionalizmusnak csak addig kell a nemzeti kultúra, amíg másokat kiutasíthat belőle. Ezért a hontalanná tett lokálpatriótát semmi sem akadályozza abban, hogy a voltaképpeni nemzeti hagyományban, amelyet ez a mentalitás megvet, gyűlöl, és a legszívesebben megsemmisítene, újra és újra otthonra leljen. Eladdig, míg a következő fordulóban újra ki nem akolbólítják onnan. És megint előlről. Minthogy pedig a kisebbségi létben ez a dialektika a többségi nemzet, a nemzeti kisebbség és az anyanemzet kultúrájához fűződő viszonyban egyaránt érvényesül és különböző fázisai hol erősítik, hol kioltják egymást, Végel László az évtizedek során a kulturális önmeghatározás dilemmáinak, lehetőségeinek és csapdáinak olyan mérhetetlenül gazdag tapasza-

latát gyűjti be és dolgozza fel esszéinek páratlan sorozatában a *Lemondás és megmaradástól* kezdve a *Hontalan esszék* újabb darabjaiig, amilyenről nemzetfeltű és nemzetmentő kollégái nem is álmodhatnak.

Harmadszor, soha nem szabad végleg átadnia magát annak az illúzióknak, hogy egy huszárvágással felülemelkedhet ezen a dialektikán; józan ésszel nem menekülhet holmi „európaiságba”. Mert igaz ugyan, hogy „a legszenvedélyesebb európaiak mindig Európa peremén születnek”, és „a fattyúk komplexusa erősíti az európai öntudatot”, csakhogy, először is, nincs olyan, hogy „európai”, mint ahogy „tisza értékek” sincsenek, és „tisza értékválasztás” sincsen. Hanem különféle tapasztalatok, és ezekből a tapasztalatokból leszűrt különféle – helyes és helytelen – következtetések vannak. A „modernizáció” nem eszme, hanem egy konkrét kulturális-szociális-gazdasági közösség teljesítménye. Csak ott és akkor válik eszmévé, ahol és amikor mint teljesítmény kudarcot vall. Márpedig ebben a térségben – és mint lassacskán kiderül, egész Európában – az egyetlen modernizációs tapasztalat a szocializmus tapasztalata volt, következőképpen a holt modernizáció kísérteteként visszajáró egyetlen eszme a szocializmus eszméje. Végel László gondolkodói becsületességének számomra legnagyobb bizonyítéka, hogy az utópia csábításának kiszolgáltatva újra és újra megküzd ezzel a csábítással, és minél nagyobb szüksége volna rá a konzervativizmus ostoba kelet-európai paródiájával, a történelmi revansizmussal szemben, annál szigorúbb önvizsgálattal fosztja meg magát az utópia kábítóserétől. (Nota bene, ez a csábítás kezdettől fogva elemi erejű volt. *Hatvannyolc* című esszéjében elmeséli, milyen megrázkódtatás volt számára, amikor – Szenttamásról Újvidékre került parasztgyerekként – először találkozott a telefontal és a fürdőszobával.) Naplószerű esszészorozatainak erősödő konfessziós jellege mutatja, hogy egyre eltökéltebben támaszkodik a személyesen ellenőrzött tapasztalat józanságára, eközben azonban – és ez a negyedik kérés, amelyen évtizedek óta egyensúlyoz – soha nem számolja fel teljesen kritikái álláspontját, viszont sikeresen nyirbálja vissza annak transzcendens lendületét. Végel Lászlót több mint húsz esztendeje ismerem, és elmondhatatlanul sokat köszönhetek ennek az ismeretségnek. Nemegyszer jelentett vigaszt arra gondolnom, hogy nem is olyan messzire tőlem, Budapestnél mindenestre közelebb, az akkor még szomszédos határ túloldalán ott ül toronyházi lakása magasában, és pusztá létezésével könnyebbé teszi számomra a megbékélést azzal a nem mindig szívderítő körülménnyel, hogy magyarnak születtem.

CSORDÁS Gábor

Elhangzott 2003. december 2-án Budapesten a Füst Milán-díj átadásán